

УДК 369.04

В.М. Попов, доц., канд. екон. наук, І.А. Лагно, магістр гр. ФК-14МЗ
Кіровоградський національний технічний університет

Проблеми та перспективи пенсійного страхування в Україні

У статті розглянуто сучасний стан пенсійного страхування в Україні, визначено основні проблеми функціонування пенсійної системи. Окреслюються основні напрямки її реформування, зокрема, вдосконалення солідарної системи і недержавного пенсійного забезпечення, а також запровадження накопичувальної пенсійної системи.

пенсійне страхування, пенсійне забезпечення, пенсійна система, солідарна система, пенсійний фонд України, загальнообов'язкова накопичувальна пенсійна система, недержавне пенсійне страхування

В контексті актуальних проблем сьогодення, що потребують нагальних реформаційних заходів, одне з центральних місць займає тематика пенсійного страхування населення.

Незважаючи на те, що сьогодні в державі здійснено ряд важливих для подальшого розвитку пенсійної системи перетворень, її функціонування характеризується низкою проблем: низький рівень пенсій більшості осіб, що досягли пенсійного віку, тінізація заробітної плати та доходів взагалі, незбалансованість бюджету Пенсійного фонду, дефіцит якого постійно зростає. Тому, на сьогодні для того, щоб покращити ситуацію в пенсійній системі держави, обов'язково потрібно й надалі намагатися шукати шляхи вдосконалення системи пенсійного страхування.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану системи пенсійного страхування в Україні, окреслення існуючих проблем та обґрунтування подальших перспектив її розвитку.

За роки незалежності вітчизняні вчені-економісти досліджували сферу пенсійного захисту та пенсійного страхування в умовах транзитивної економіки України. Вивченню цих аспектів свої праці присвятили Кір'ян Т.М., Шаповал М.С., Бойко М.Д., Грушко В.І.,

Ріппа М.Б., Руженський М.М., Сахацький В., Шаварина М.П., Юрій С.І., Якимів А.І., Гнибіденко І.Ф., Зарудний О.Б., Зайчук Б.О., Надточій Б.О., Палій О.М., Яценко В.В. Разом з тим питання реформування системи пенсійного страхування потребує більш глибокого науково-теоретичного та прикладного опрацювання.

Об'єктом дослідження є система пенсійного страхування України в сучасних умовах соціально-економічних трансформацій суспільного життя.

Кінець ХХ століття позначився формуванням несприятливих тенденцій у системі державного пенсійного забезпечення населення більшості держав. Загрозливі демографічні тенденції зумовили фінансову скруту або навіть банкрутство державних солідарних пенсійних систем, що базуються на поточних витратах. Тому більшість країн світу, в тому числі й Україна, були змушені переглянути існуючу солідарну систему підтримки населення похилого віку та визначити основні напрями переходу від системи пенсійного забезпечення до системи пенсійного страхування.

Пенсійне забезпечення слід розглядати як більш широке поняття, порівняно із пенсійним страхуванням. Останнє являється складовою пенсійного забезпечення, до якого можна також віднести спеціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам, соціально-побутові послуги (допомога на поховання пенсіонера), пенсійні пільги (право дострокового виходу на пенсію, обчислення пільгового стажу), гарантії мінімальної пенсії за віком, а також систему пенсійних надбавок, доплат, компенсацій та підвищень. Пенсійне забезпечення можна трактувати як сукупність законодавчо визначених заходів, засобів та умов створюваних та використовуваних державними та недержавними формаціями для досягнення інституційних цілей соціального захисту в частині пенсійного захисту населення. Відповідно до такого тлумачення, пенсійне страхування – це особлива сфера регламентованих державою суспільних відносин з приводу формування індивідуальних страхових фондів/прав шляхом сплати пенсійних внесків та надання за їх рахунок позитивної персональної грошової компенсації (пенсійних виплат) у випадку дожиття до пенсійного віку, настання інвалідності чи втрати годувальника членам сім'ї.

Зважаючи на складні демографічні та економічні умови сьогодні система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, з фінансової точки зору, є однією за найпроблемніших.

Слід зазначити, що чисельність населення України з кожним роком зменшується, а кількість пенсіонерів збільшується і останніми роками перевищує темпи приросту кількості працюючого населення (табл. 1).

Таблиця 1 – Динаміка кількості населення, пенсіонерів та працюючих в Україні у віці 15-70 років у 2009-2013 рр.

Показники	Роки									
	2009		2010		2011		2012		2013	
	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%	тис. осіб	%
Кількість населення	46,1	100	45,9	100	45,7	100	45,6	100	45,4	100
Кількість працюючих у віці 15-70 років	20,2	43,8	20,3	44,2	20,3	44,4	20,4	44,7	20,5	45,1
Кількість непенсіонерів	13,7	29,7	13,7	29,8	13,8	30,1	13,8	30,2	13,7	30,1

Як видно з табл. 1, частка пенсіонерів у структурі населення України досягла у 2013 р. 30,1%. Проблема старіння населення, яка проявляється у збільшенні частки осіб похилого віку та зміні співвідношення між поколіннями, свідчить про погіршення демографічної ситуації в державі. За період з 1959 р. до 2001 р. співвідношення осіб пенсійного віку і населення працездатного віку збільшилось майже вдвічі (з 22,7 до 41,1%). За прогнозами Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, протягом 2010-2025 рр. це співвідношення досягне 50%, а до 2050 р. – 76%. Зараз в Україні на 88 пенсіонерів припадає 100 осіб, що сплачують пенсійні внески. За демографічними прогнозами та оцінкою експертів, ймовірність того, що Україна в короткій чи середній перспективі досягне рівня простого відтворення, дуже мала.

Ефективність функціонування солідарної системи пенсійного забезпечення можемо прослідкувати за допомогою показників

виконання бюджету Пенсійного фонду України (рис. 1).

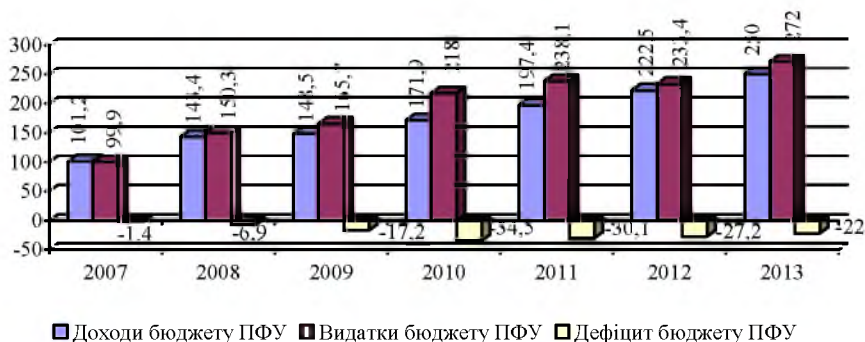

Рисунок 1 – Динаміка складових бюджету Пенсійного фонду України (млрд.грн.)

Всього доходи бюджету ПФУ з урахуванням залишку коштів на початок року з 2007 р. по 2013 р. зросли в 2,5 рази (або на 149159,5 млн.грн.), при цьому темп зростання коштів державного бюджету склав 3,3 рази, перевищивши темп зростання найбільш значущої дохідної статті - власних доходів (2,09) [1]. Збільшення частки дотацій має негативну тенденцію, оскільки характеризується високим рівнем залежності фонду від державного бюджету, а значить, від економічного стану країни в цілому, що збільшує ризики, пов'язані з соціальним забезпеченням осіб пенсійного віку. Об'єми та напрямки використання коштів ПФУ на виплату пенсій визначаються згідно із 30 законодавчими актами [1]. В цілому витрати збільшилися за 2007 - 2013 роки на 150409,5 млн.грн., або у 2,8 рази.

Тенденція зростання видатків бюджету ПФУ пояснюється збільшенням тривалості життя осіб, які перебувають на пенсії, скороченням чисельності зайнятих в економіці.

Аналіз статистичних даних (рис. 1) свідчить, що темп росту видатків перевищує темп росту доходів, протягом 2008 - 2013 рр. спостерігається дефіцит бюджету ПФУ.

Аналіз основних показників фінансової діяльності Пенсійного фонду, проведений за методикою Л.В. Хить [3], представлено в табл.2.

Таблиця 2 – Основні показники фінансової діяльності Пенсійного фонду України

Показники	Рік							Темп росту , %
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Коефіцієнт демографічного навантаження	1,5	1,5	1,3	0,1	1,5	1,5	1,4 9	0,99
Коефіцієнт оцінки рівня життя пенсіонерів	1,1	1,4	1,6	1,4	1,4	1,5	1,7	1,37
Коефіцієнт заміщення	33,2	38,8	47,1	44,6	42,6	43,8	48, 2	1,32
Коефіцієнт охоплення	0,44 8	0,45 2	0,39 8	0,44 3	0,44 6	0,44 8	0,4 5	1,00
Коефіцієнт платоспроможності	1,1	0,9	0,9	0,8	0,9	0,7	0,7	0,67

Як свідчать дані таблиці 1, демографічне навантаження досить високе: на трьох працюючих осіб припадає два пенсіонера. Коефіцієнт загальної платоспроможності скорочується, складаючи лише 1/2 нормативу (1,4) [3], що викликано невисоким коефіцієнтом охоплення, який свідчить про те, що внески до Пенсійного фонду здійснює не все зайняте населення, а це пояснюється зарплатами «в конвертах», високим рівнем розвитку тіньового сектора.

За коефіцієнтом заміщення й оцінки рівня життя пенсіонерів спостерігається позитивна динаміка, однак дані є усередненими і не враховують диференціацію розміру пенсії різних категорій громадян.

Проведений аналіз засвідчив наявність значного дефіциту фінансових ресурсів у системі пенсійного страхування України. Починаючи з 2004 року Пенсійний фонд України щорічно отримує значні кошти з Державного бюджету України. При цьому його дефіцит з кожним роком лише зростає. Основними причинами цього є як ріст демографічного навантаження так і необґрунтоване збільшення розміру пенсій, що негативно позначається на фінансовій стійкості Пенсійного фонду через порушення його балансу. Сьогодні держава вичерпала усі свої можливості щодо збільшення надходжень до Пенсійного фонду України за рахунок підвищення розміру страхових

внесків, які є одними з найбільших у Європі та світі. Таким чином, удосконалення фінансової діяльності Пенсійного фонду України має бути спрямоване, насамперед, на розвиток страхових принципів з метою збільшення страхових виплат і збереження фінансової стійкості усієї системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування.

Серед найважливіших завдань слід виділити необхідність забезпечити динамічний розвиток сфери зайнятості як основи формування Пенсійного фонду та гарантії його стабільного функціонування. Оскільки, недостатня кількість високооплачуваних робочих місць, безробіття, особливо серед молоді, низькі розміри заробітної плати, які не відповідають професійному рівню високоосвічених фахівців – усе це спричиняє відплив робочої сили за кордон і підриває основи пенсійного страхування.

Передумовою детінізації фонду заробітної плати має стати контроль з боку державних органів (Державна податкова служба України, Державна інспекція України з питань праці) за належним розміром заробітної плати, попереджуючи випадки її свідомого заниження роботодавцями. Наступним етапом є виведення самої економіки із «тіні», шляхом зменшення податкового навантаження. Також, позитивно вплине на детінізацію заробітної плати і зменшення податкових відрахувань із зарплати підняття розміру мінімальної заробітної плати. Крім того, доцільно проводити роз'яснення серед населення, що легальна заробітна плата вигідна насамперед робітникам. Отже, боротьба із таким явищем, як „заробітна плата у конвертах” має відбуватися за сукупністю адміністративних, економічних та правових методів. При цьому мають бути враховані інтереси як працівників, роботодавців, так і держави[2].

На сучасному етапі розвитку і в довгостроковій перспективі України слід стимулювати усі зусилля на запровадження накопичувальної системи. Оскільки її запровадження дозволить: збільшити загальний розмір пенсійних виплат завдяки отриманню інвестиційного доходу; посилити залежність розміру пенсії від трудового вкладу особи, а отже, посилити зацікавленість громадян та їх роботодавців у сплаті пенсійних внесків; зменшити податковий тиск на фонд оплати праці роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, що здійснюватиметься із заробітку працівника; успадковувати кошти,

накопичені на персональному пенсійному рахунку, застрахованим особам, родичам; створити потужне джерело інвестиційних ресурсів для підвищення національної економіки; розподілити ризики виплати низьких розмірів пенсій між першим та другим рівнем пенсійної системи і таким чином застрахувати майбутніх пенсіонерів від негативних демографічних тенденцій, а також підвищити ефективність управління системою пенсійного забезпечення за рахунок передачі недержавними компаніями функції управління пенсійними активами [4].

Перспективним напрямом подальшого дослідження є обґрунтування й розробка заходів щодо можливості легалізації заробітної плати працівників, скорочення й недопущення заборгованості з її виплати, зменшення та ліквідації дефіциту бюджету Пенсійного фонду, а також забезпечення не тільки на законодавчому рівні, а й реально, функціонування й розвиток поряд з ПФУ й недержавного пенсійного забезпечення, що матиме такі позитивні наслідки: дозволить підвищити рівень пенсійних виплат людям похилого віку; сприятиме розвитку фондового ринку України; сприятиме розвитку страхувального бізнесу; призведе до зниження обсягів тіньової економіки; зменшить залежність від зовнішніх запозичень та сформує додаткове джерело довгострокового кредитування вітчизняної економіки.

Список літератури

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
2. Кравченко С.С. Детінізація заробітної плати. // [Електронний ресурс]. Режим доступу — <http://obozrevatel.com/author-column/detinizatsiya-zarobitnoi-plati.htm>
3. Хить Л.В. Комплексна оцінка ефективності пенсійної системи як пріоритетний напрямок соціально-економічної політики Росії [Електронний ресурс] / Л.В. Хить// Теорія і практика суспільного розвитку. – 2011. – №2. – Режим доступу: <http://teoria-practica.ru/-2-2011/economika/khit.pdf>
4. Чеберяко О.В., Капушак Т.С. / Запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування// Економічний вісник Донбасу. – 2010. №2 (20). – С. 135-138.

Отримано 15.12.15